

Nr 9.

Ankom till riksdagens kansli den 7 april 1916 kl. 3 e. m.

*Andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande nr 9
angående herr Lindleys motion, nr 215, om skrivelse
till Kungl. Maj:t angående införande av statsmonopol
å mineraloljor.*

I motion inom andra kammaren, nr 215, har herr *Lindley* hemställt, att riksdagen ville besluta, att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t måtte företaga utredning angående möjligheterna av införandet av statsmonopol å mineraloljor.

Till stöd för denna hemställan har motionären anfört följande.

»På grund av flera orsaker, bland annat den att utländska bolag för sin del monopoliserat all handel med mineraloljor i vårt land, synes det som inrättandet av ett statsmonopol för handel med mineraloljor här i landet vore en statsangelägenhet av allra största betydelse.

Motionen.

I det följande skall givas en kortfattad framställning av förutsättningarna för ett dylikt monopols införande, antydast riktlinjerna för dess gestaltning samt lämnas en på siffror grundad beräkning av dess finansiella avkastningsförmåga.

Till en början torde vara nödigt att kasta en blick på utvecklingen av oljehandeln i vårt land under de sista decennierna, särskilt då handeln med lysoljor, vilka intaga den viktigaste platsen bland mineraloljorna. Under beteckningen lysoljor innefattas såsom bekant såväl för lyse som för motordrift avsedda oljor.

Ända till slutet av förra århundradet existerade ett flertal inhemska importaffärer i olja, både av bolags och enskild natur, sinsemellan oavhängiga och konkurrenter. De flesta av dessa voro av-

nämare till Standard Oil-trusten, vilken emellertid själv höll sig utanför den inhemska marknaden. Först sedan de nämnda företagen nått en högt utvecklad organisation *dels* genom sammansmältning av de mindre affärerna och deras uppgående i de större, *dels* genom iordningställande av upplagsplatser för oljan i skilda delar av landet, uppträdde trusten på hemmamarknaden. Standard Oil åtnöjde sig ej med sin ställning som förnämsta oljeproducent och leverantör till de inhemska importfirmorna, den ville jämväl behärska handeln inom landet. För vinnande av detta mål sökte trusten slå under sig de svenska bolagen. Genom erbjudande av vissa förmåner vann den insteg i allt flera bolag och blev så småningom innehavare av aktiemajoriteten i dessa. Där lockelsemedel ej hade åsyftad verkan, hotade trusten med att själv utföra de för driften behövlige anläggningar och öppna konkurrerande marknad. Inför dylika utsikter fann sig det största av de då existerande bolagen, vilket just genomfört organisation av lysoljehandeln i Norrland, föranlätet att uppge sin självständighet och låta Standard Oil inträda såsom huvuddelägare i bolaget. Sedan sålunda största delen av marknaden glidit över i trustens händer, gällde det att på olika sätt oskadliggöra de konkurrenter, som ännu lyckats bevara sin oavhängighet. Såsom ett beryktat exempel på de metoder, varav trusten härvid betjänade sig, framstå de på sin tid mycket omtalade kontrakt, däri den enskilde avnämaren till trusten, minuthandlanden, förband sig vid stränga vitesutfästelser att under en tid av tre år i följd hämta hela sitt behövlige lysoljeförråd från trusten. Att den enskilde köpmannen över huvud underkastade sig ett sådant nesligt beroende, har sin förklaring däri, att han, såsom förhållandena faktiskt gestaltat sig, icke ägde något annat val. Det existerade ingen konkurrent till trusten av sådan betydelse, att han var i stånd att övertaga dennas leveranser. För att få sitt nödiga behov av lysolja fyllt, var sålunda köpmannen hänvisad till trusten, vilken därför kunde diktera fullständigt godtyckliga kontraktsbestämmelser. Där de ifrågavarande kontrakten äro gällande, är marknaden naturligen definitivt stängd för den med Standard Oil konkurrerande leverantören.

På olika sätt har Standard Oil sålunda lyckats tillvinna sig den dominerande ställningen å den svenska lysoljemarknaden. Vid sidan av densamma finnes för närvarande endast en konkurrent av betydelse, nämligen den engelska mineraloljetrusten, även den såsom bekant en ekonomisk stormakt av betydande mått. I den riktiga

uppfattningen att ej kunna övervinna varandra, ha de båda trusterna nedlagt kampen sinsemellan och i förtroligt samarbete uppdelat marknaden inbördes. Den engelska trusten torde kunna beräknas behärska omkring 15 procent av den svenska lysoljemarknaden samt Standard Oil i det närmaste hela återstoden.

Såsom resultat kvarstår sålunda, att den svenska lysoljemarknaden kan sägas vara faktiskt monopoliserad. Den beklagliga inbörden härav framgår ju redan av det förut utvecklade; svenskt näringsliv har fallit offer för utländsk penningövertakt. Det förtjänar nämligen särskilt att framhävas, att de främmande trusterna och särskilt Standard Oil endast skördat resultatet av det organisationsarbete, som inhemska företag utfört, att dessa bliva så att säga exproprierade.

Tillsvidare är monopolet begränsat till importen och partihandeln, men det perspektiv torde måhända ej heller vara uteslutet, att Standard Oil, på samma sätt som i stor utsträckning skedde i Tyskland, övertager till och med den direkta distributionen till konsumenterna. Ansatser härtill förefinnas redan, låt vara i mindre utsträckning, i Göteborg. Vilken fara en sådan utveckling innebär för minuthandlandena, ligger i öppen dag. Dessa se sig ställda inför risken att utträngas från sin ställning som konsumenternas mellanhänder. Blev detta en verklighet, vore sista steget taget för vinnande av det mål, trustens skapare John D. Rockefeller angivit med programmet: behärskande av handeln med oljan »från gruvan till lampan».

Slutligen ha monopolets verkningar för konsumenternas vidkommande naturligen framträtt i en stadigt fortgående stegring av priserna, och en utveckling i samma riktning är givetvis att befara, där det enskilda vinstintresset har fritt spelrum. Maximigränsen i detta avseende kommer ej att bestämmas med hänsyn till allmänhetens rimliga krav. Den enda tänkbara regulatorn i detta hänseende är fruktan för *samhällets ingripande* i en eller annan form.

Staten bör ej vara en överksam åskådare till att ett utländskt monopol förrycker inhemskt näringsliv till skada både för handelns utövare och konsumenterna av varan. Det är också i känslan härav, som man vid olika tillfällen velat fästa statsmakternas uppmärksamhet å ifrågavarande missförhållande och förslag framkommit i ändamål att bekämpa trustväldet. Här förtjänas särskilt att antecknas den motion, som väcktes vid 1914 års båda riksdagar, däri ett sän-

kande av flammingspunkten förordades såsom en utväg till möjliggörande av konkurrens inom oljehandeln.

Även om en lagstiftning i antydd riktning läte sig genomföra, är dock vanskligt att förutsäga, om effekten också skulle bli den därmed avsedda. Tack vare sina maktmedel och sin fulländade organisation bleve naturligen Standard Oil fortfarande en fruktansvärd motståndare, vilken måhända med samma lätthet som förut skulle lyckas avlägsna en nyuppträdande konkurrent. Såsom enda effektiva sätt att oskadliggöra trusten kvarstår då utvägen att ersätta det av trusten skapade faktiska monopoliet med ett *statsmonopol*.

Den föregående framställningen torde ha visat, att de naturliga förutsättningarna i ovanligt typisk grad förefinnas för införande av ett lysoljemonopol. Ett faktiskt monopol, utövat av utländska truster, har befunnits existera till vidsträckt skada för svenska intressen av skilda slag. Det kan vidare med skäl ifrågasättas, om detsamma kan undanröjas på annan väg än genom införande av statsmonopol. Förhållandenas egen natur kan då sägas peka hän på inrättandet av ett dylikt. »Om valet står», säger en av våra främsta nationalekonomiska auktoriteter (professor Davidson i *Ekonomisk tidskrift* 1913 sid. 153), »mellan monopol för staten och monopol för ett utländskt bolag, borde ingen tvekan råda därom, att statsmonopolet är att föredraga». Det förtjänar påpekas, att samme författare föresvävat tanken (*Ekonomisk tidskrift* sid. 154), att Sverige, liksom förhållandet varit i Tyskland, förr eller senare kan komma att ställas inför nödvändigheten att införa ett petroleummonopol. I detta sammanhang må även åberopas ett uttalande av den nuvarande chefen för finansdepartementet, vilken i den kungliga propositionen till riksdagen angående införande av tobaksmonopol såsom en väsentligen medverkande anledning till ett dylikt monopolis inrättande framhöll faran från den amerikanska tobakstrustens sida. Man borde därför i tid tillse, »att det icke bereddes rum för övermäktiga utländska trustintressen att i strid mot statens intressen förrycka tobakshandlingen».

Från rent nationalekonomisk synpunkt skulle tydligen ett petroleummonopol medföra sådana fördelar som att till svenska nationen återbörda frukterna av svenska mäns arbete för att för framtiden tillgodogöras den svenska nationalförmögenheten. Från nämnda synpunkt borde syftet med ifrågavarande monopol jämväl vara att i konsumenternas intresse möjliggöra hållande av lägsta möjliga pris-

nivå. Ett sådant syfte låg också huvudsakligen till grund för de strävanden, som för ett par år sedan gjordes att införa petroleummonopol i Tyskland.

Vid upprättandet av ett statsmonopol sådant som det här ifrågasatta och med bibehållande av de oljepriser, som det utländska monopoliet tillämpat före krisen, skulle staten därav erhålla avsevärda inkomster, utan att någon försämring för konsumenterna komme att uppstå. Någon ny skatt skulle sålunda ej komma ifråga, utan blott den förändringen uppstå, att statskassan tillfördes vad som hittills gått till utländska monopolbolag.

Beträffande *omfattningen* av det blivande monopoliet bör detta, då det skall träda i stället för ett redan befintligt monopol, till omfattningen motsvara det sistnämnda. Monopoliseras bör sålunda *importen* av och *partihandeln* med *lysoljor* samt dessutom *bensin* och *brännoljor*, vilka sistnämnda båda slag av oljor så gott som uteslutande i likhet med lysoljorna föras i marknaden av de ovan omtalade trusterna. Däremot lämnas minuthandeln oberörd. Huruvida man under monopoliet bör indraga jämväl smörjoljorna, kan tillsvidare lämnas öppet. Häremot talar, att sistnämnda oljor ej såsom de förut omtalade äro monopoliserade utan i betydande omfattning försäljas även av svenska firmor.

Äga nu de invändningar av principiell natur, vilka man plägar anföra gent emot inrättande av monopol i allmänhet, tillämpning jämväl å ett mineraloljemonopol?

I sådant avseende må först tagas i betraktande de betänkligheter, man kan hysa, med hänsyn till det ingrepp, som genom monopoliets införande sker i den enskilda näringsfriheten. Att detta ingrepp är riktat mot utländska undersåtars intresse, kan ej förtaga detsamma karaktären av en utomordentlig statshandling. Man bör emellertid från det föregående erinra sig de förhållanden, under vilka den amerikanska trusten tillvällat sig sin nuvarande maktställning, hurusom det utländska kapitalet i själva verket endast erövrat en genom svenskt arbete färdigställd organisation. Med hänsyn härtill torde man ur rättvisans och billighetens synpunkt knappast finna det stötande, om denna överlämnas till svenska nationen själv.

Fasthållas bör härjämte, att det ingrepp som sker i förevarande fall i stort sett endast drabbar de intressen, man verkligen avser att direkt träffa. I stort sett torde monopoliets ingrepp komma att inskränka sig till ett intrång i *deras* intressen, som skörda handels-

vinsten av det nuvarande systemet. De skadliga biverkningar, som äro förenade med driftkoncentration i allmänhet och monopol i synnerhet, nämligen att ett flertal arbetskrafter såsom överflödiga måste avlägsnas och berövas sina hittillsvarande utkomstmöjligheter, torde ej komma att medfölja inrättandet av ett mineraloljemonopol. Tack vare den driftkoncentration, som redan är genomförd på ifrågavarande område, torde full användning även efter genomförande av statsmonopolet kunna beredas den personal av högre och lägre anställning, som för närvarande äger sin sysselsättning inom mineraloljehandeln.

Såsom en annan invändning mot statsmonopol plägar anföras, att staten därigenom lägger en hämsko på det ekonomiska livet, som, för att fritt kunna utveckla sig, kräver det privata initiativet. Denna invändning anse vi icke vara berättigad och alldeles särskilt icke i förevarande fall, enär handeln med oljor är färdigorganiserad i vårt land. Alla förutsättningar finnas därför, att denna handel även i statens hand kan komma att utövas på ett fullt affärsmässigt sätt.

Om monopolet, väl en gång genomfört, kan sägas bliva en lätt-skött apparat, kan det jämväl med fog påstås, att själva inrättandet av detsamma bliver av jämförelsevis enkel och bekväm natur. Några betänkligheter med hänsyn till eventuella svårigheter beträffande finansieringen av monopolet torde man ej därför behöva hysa. Den på annat ställe omnämnda driftkoncentrationen, som är utmärkande för den näring, som skall monopoliseras, förenklar hela inlösningsförfarandet. Inga flera anläggningar behöva övertagas än som kräves för monopolets rationella drivande. Omkostnaderna för monopolet bliva härigenom mindre och komma i sin helhet att representera en effektiv kapitalplacering.

Ovanberörda invändningar av mera allmän natur, som kunna tänkas framställas gent emot inrättandet av ett mineraloljemonopol, torde sålunda med fog kunna anses tillbakavisade.

Ännu återstår emellertid att granska de svårigheter, som kunna möta genomförandet av ett mineraloljemonopol på grund av motstånd från den mäktiga Standard Oil-trustens sida.

Klart är, att staten ej kan tillämpa ett expropriationsförfarande i egentlig mening. Staten kan endast införa ett monopol och för sin egen del ikläda sig skyldighet att taga konsekvenserna därav, d. v. s. i främsta rummet åtaga sig inlösen av förhandenvarande

anläggningar. Å andra sidan är innehavandet av dessa en viktig förutsättning för igångsättande av monopoldriften. Är det nu tänkbart, att trusten efter monopolets införande vägrar hembjuda sina anläggningar till det allmänna? För landet inträdde härigenom en brydsam situation. Landet kan ej undvara olja, och monopoldriften kan ej begynnas utan anläggningar. Det är emellertid knappast troligt, att trusten skall påtaga sig den risk, som vore förenad med en vägran av ovan berörda art, nämligen att staten i nödfall själv uppförde nyanläggningar. Härigenom förspillede ju trusten det i de egna anläggningarna insatta kapitalet. Faran för trusten, att staten toge saken i egen hand, vore naturligtvis så mycket större, som staten själv kunde provisoriskt lätta på sin lagstiftning angående eldfarliga oljor och dymedelst hastigt verkställa de för ett snabbt igångsättande av driften nödiga anläggningar. Mot faran för att trusten under övergångstiden exempelvis upphörde med sin drift och blottställde landet på olja, måste naturligen sökas och kunna utfinnas nödiga garantier.

Såsom en annan omständighet, vilken kunde ställa sig hindrande i vägen för ett mineraloljemonopol, kunde man tänka sig svårigheten att fylla landets oljebehov. Vore man hänvisad till Standard Oil såsom enda oljeproducent, såge man sig naturligen utsatt för repressalier i form av orimliga importpriser eller måhända rent av för vägran att över huvud leverera olja. Denna risk är emellertid utesluten med hänsyn till de oerhörda mineraloljefyndigheter, som finnas oberoende av Standard Oil både i Europa (Rumänien, Galizien, Ryssland) och Amerika. Det förtjänar påpekas, att då frågan om petroleummonopols införande i Tyskland var föremål för tyska riksdagens behandling, de s. k. outsiders, d. v. s. de av Standard Oil oberoende amerikanska oljeproducenterna, till riksdagen ingåvo en adress, däri de iklädde sig garanti för en årlig leverans av 400,000 ton, sålunda en kvantitet, som mångdubbelt överstiger den årliga petroleumförbrukningen i Sverige.

Angående sättet för åstadkommande av ett statens mineraloljemonopol torde flera utvägar finnas, vilka vi dock ej här skola närmare ingå på, utan torde detta bliva föremål för den utredning, varom härmed göres framställning.

Såsom utgångspunkt för en *beräkning av monolets avkastningsförmåga* bör tjäna det normalpris, som gällde före krisen, och vilket framgår av nedanstående:

å Water White.....	16 öre per kg.
å Motorolja.....	13 » » »

Efter avdrag av kostnader för

Water White	{	inköp 5 cent per gallon = 6.25 per kg.	
		frakt 15 sh. per ton..... = 1.37 » »	
		assurance » » 0.056 » »	
		ränta, 1/2-år » » 0.21 » »	7.88
			avrundas till 8.00 öre,
Motorolja.....	{	inköp 5.00 per kg.	
		frakt 1.37 » »	
		assurance 0.056 » »	
		ränta, 1/2-år..... 0.204 » »	6.63
			avrundas till 6.65 öre,

kvarstår som bruttovinst 8 kronor per 100 kg. Water White, samt 6: 35 för 100 kg. Motorolja.

Vinsten å den totala försäljningen, med beräkning av en årlig förbrukning av 100,000 ton, därav 25 % motorolja, bliver sålunda:

Water White 75,000 ton	Kr. 6,000,000: —
Motorolja 25,000 »	» 1,587,000: —
	<u>Kr. 7,587,000: —</u>

Härtill kommer

Brännolja 15,000 ton (20 kr. netto per ton)	Kr. 300,000: —
Bensin 12,000 ton (100 kr. netto per ton)	» 1,200,000: —
	<u>» 1,500,000: —</u>

Kr. 9,087,000: —

eller i runt tal

» 9,100,000: —

Härifrån *avgår* omkostnader.....

» 2,500,000: —

Kr. 6,600,000: —

Om man härifrån drager i runt tal.....

» 1,000,000: —

i räntor på i monolet nedlagt kapital, återstår

dock, med de nämnda priserna, ett årligt

överskott av

Kr. 5,600,000: —

Bestämmer man sig för ett indragande jämväl av smörjoljorna under monopolen, *tillkommer* efter en beräkning av en nettoförtjänst av 15 kr. per fat

Smörjoljor 15,000 ton (= 100,000 fat)..... Kr. 1,500,000: —.

Den ovanstående kalkylen, som ej torde vara för optimistisk, leder såsom synes till ett avsevärt nettoresultat, innebärande en betydande inkomst för staten, eller också möjliggörande av ett lägre pris för konsumenterna. Under sådana förhållanden och med hänsyn till vad ovan i övrigt utvecklats, synes införandet av ett statsmonopol å mineraloljor vara synnerligen starkt motiverat.»

Vid 1913 års riksdag väcktes i båda kamrarna likalydande motioner, vari hemställdes, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t, efter vederbörlig utredning, framlägga förslag till sådant ordnande av parti-handeln med petroleum, att konsumenternas intresse blir på bästa sätt tillgodosett.

*Liknande
frågas be-
handling vid
1913 års
riksdag.*

I motiveringen till detta yrkande anfördes följande.

»En konsumtionsartikel av utomordentlig betydelse för hela den svenska allmänheten är fotogen. För erhållande av densamma äro vi emellertid helt och hållet beroende av utlandet. Oaktat den elektriska belysningen användes i allt större utsträckning, är ändock fotogenåtgången stadd i hastig stigning. År 1911 infördes sålunda i vårt land 118,117,651 kg. lysolja mot 85,029,746 kg. år 1907.

Importen hit har sedan flera år tillbaka skett genom för ändamålet bildade aktiebolag, i vilka aktiemajoriteten, såvitt bekant, innehaves av utländska fotogenbolag eller firmor. Sålunda torde det mäktiga Standard Oil Company, eller dess intressenter, förfoga över aktiemajoriteten i fem svenska fotogenbolag, och ett annat amerikanskt fotogenbolag, Pure Oil Company, vilket numera »kontrolleras» av Standard Oil, i tre. Under förra året arbetade här oavhängigt av nyssnämnda amerikanska bolag ännu ett importbolag, men detsamma nödgades mot slutet av året upphöra med sin verksamhet.

Att detta förhållande icke varit eller är till fördel för den köpande allmänheten är uppenbart. Tidvis har visserligen uppstått konkurrens, men denna har merendels icke länge pågått. Genom överenskommelser och uppgörelser, träffade av de amerikanska bolagens representanter i utlandet, har densamma upphört och följ-

den har blivit högre priser för allmänheten och hårda villkor för köpmanskåren. Sålunda ingingo i början av förra året åtta av de här i landet arbetande bolagen en överenskommelse, enligt vilken likalydande försäljningskontrakt förelades var och en, som av ifrågasvarande bolag till lägsta pris ville köpa fotogen. Några utdrag ur åsyftade kontrakt torde visa karaktären av desamma. De innehålla nämligen bland annat följande bestämmelser: »Skulle jag (köparen) under avtalstiden icke uteslutande från Eder taga hela mitt behov av raffinerat petroleum, förbinder jag mig utan att detta avtal däri genom häves att för varje från annat håll rekviderat fat petroleum, oavsett emballage och leveranssätt, till Eder betala ett efter varje överträdelse genast förfallet skadestånd av kronor fem (5: —) per fat. Jag är skyldig att på anfordran framlägga räkningar över från annat håll möjligen gjorda köp». Kontrakten äro gällande i tre år räknat från och med medio av förra året och enligt bestämmelserna fortlöper avtalet därefter år från år, såvida detsamma icke uppsäges minst sex månader före näst påföljande 1 juli. I de »Allmänna bestämmelser», som äro bindande för köparen, heter det vidare: »Köparen förpliktigar sig, att varken direkt eller indirekt sälja eller överlåta av säljarna köpt petroleum till säljarnas konkurrenter eller deras avnämare. Med köparens hela behov förstås, att köparen icke äger rätt att köpa petroleum från annan firma». Då det vidare i meromnämnda kontrakt stipuleras, att säljarna ensamma för varje särskild leverans äga rätt bestämma priset, är det uppenbart, att köparen är fullkomligt i händerna på sin leverantör. Denna förbjuder honom sålunda, icke blott att *köpa* från annat håll, om han det kan och finner detta förmånligare, utan leverantören bestämmer också, till vilka han får *sälja* den vara han köpt och betalt. Genom att säljaren ensamt är den, som bestämmer priset, kan han ju, sedan konkurrensen tillintetgjorts, hänsynslöst driva priset i höjden. Vad en så relativt obetydlig prisförhöjning som två öre per kg. betyder, framgår därav att densamma åsamkar den svenska allmänheten en merutgift för lysoljor av nära två och en halv miljon kronor per år, räknat efter 1911 års import.

På grund av dessa förhållanden, då ett utländskt trustbolag genom monopolisering av partihandeln med petroleum, söker skattlägga en av svenska folkets oumbärligaste förnödenhetsartiklar, anser jag att ett så utomordentligt tillfälle föreligger, att statsmakterna böra med uppmärksamhet följa utvecklingen på detta område samt

ingripa reglerande och stödjande. I en tid, då allmän och berättigad klagan höres över dyrtid, är det än mer nödigt att ej tillåta att en så viktig konsumtionsartikel onödigtvis fördyras. Det torde emellertid göras den invändningen, att några åtgärder från statsmakternas sida att minska den påpekade olägenheten icke kunna vidtagas, på grund av att petroleumhandeln i hela världen behärskas av Standard Oil Company. Så torde emellertid icke vara fallet. Utom räckhåll för denna trusts inflytande finnas flera petroleumproducerande firmor i såväl Amerika, Asien och Europa, och Standard Oils oerhörda välde på denna marknad består i själva verket huvudsakligast däri, att den förstätt att slå under sig transporten och partihandeln.

Att icke enskild företagsamhet är tillräcklig att upptaga kampen mot detta mäktiga intresse är uppenbart, bland annat därför att för transporten och upplaget fordras mycket dryga anläggningskostnader, vartill medel givetvis äro svåra att skaffa i och för en strid mot så mäktiga fiender.

Denna fråga är icke begränsad endast till vårt land. Även på andra håll har densamma varit föremål för statsmakternas intresse, och bekant torde vara att den tyska riksregeringen framlagt ett förslag om att ordna fotogenhandeln genom statens försorg på så sätt, att ett enskilt bolag, vilket staten skulle kontrollera, skulle få monopol på partihandeln. Huruvida detta sätt skulle vara för våra förhållanden det bästa, lämnar jag därhän; andra vägar äro måhända för vårt land tänkbara.

Oomtvistligt torde emellertid vara, att saken är av den betydelse, att kraftiga åtgärder äro av behovet påkallade.»

Rörande dessa motioner anfördes av första kammarens andra tillfälliga utskott följande:

»Utskottet har inhämtat, att de inom finansdepartementet tillkallade sakkunnige för utredning av förekomsten i Sverige av trust- och karteller m. m. (den så kallade trustkommittén) för närvarande har den av motionären berörda frågan under omprövning, samt att de sakkunnige igångsatt en allsidig utredning av samma fråga. Denna utredning ämna de sakkunnige snarast möjligt framlägga.»

Utskottet hemställde på grund härav om avslag på motionen, och denna hemställan bifölls av första kammaren.

Andra kammarens femte tillfälliga utskott anförde i sitt yttrande angående likalydande motion:

»Motionären framhåller i sin motivering den för hela vårt land farliga utveckling, som såväl parti- som minuthandeln med petroleum under de senare åren alltmera undergått genom dess ökade beroende av nära nog ett enda utländskt affärsföretag, The Standard Oil Company, och hurusom detta bolag genom hårda och för affärsmännen förnedrande fleråriga kontrakt under förra året sökt skaffa sig monopol på den svenska petroleumhandeln.

Det synes utskottet uppenbart, att ett dylikt beroende av ett utländskt särdeles mäktigt företag för tillförseln och distribueringen av en hela folkets förnödenhetsartikel innebär en viss fara för landet, såväl med hänsyn till att ovannämnda bolag efter behag kan genom höjning av priserna å petroleum ålägga vårt folk en godtycklig beskattning, som även därigenom att bolaget, om så befundes lämpligt, helt plötsligt kan avstänga vårt land från nästan all tillförsel av denna förnödenhetsvara.

Att andra länder även beaktat den fara ett dylikt beroende innebär, framgår med all önskvärd tydlighet av de åtgärder, som från statsmakternas i Tyskland sida under senaste tiden föreslagits gentemot ovannämnda missförhållande.

Även i vårt land ha dock, efter vad utskottet erfarit, de av motionären anförda missförhållandena varit föremål för myndigheternas uppmärksamhet, i det att trustkommittén redan ägnat dem en förberedande utredning och därjämte har för avsikt att, efter vad upplysts, taga upp denna fråga till fullständig behandling, och hoppas utskottet, att denna behandling snarast må leda till positiva resultat.

Ehuru utskottet sålunda funnit motionärens framställningar synnerligen beaktansvärda, får utskottet dock på grund av vad ovan anförts hemställa om avslag å motionen.»

Andra kammaren fattade beslut i enlighet med utskottets hemställan, och motionerna hade sålunda förfallit.

*Utskottets
yttrande.*

Utskottet har beträffande förevarande motion i föreskriven ordning anhållit om yttrande från kommerskollegium, varjämte på utskottets hemställan yttranden inkommit från Stockholms handelskammare, handelskammaren i Göteborg samt Västernorrlands och Jämtlands läns handelskammare. Samtliga dessa yttranden äro som bilagor vidfogade detta utlåtande.

Frågan om ett rationellt ordnande av handeln med mineraloljor innefattar enligt utskottets mening ett viktigt allmänt intresse, som bör tilldraga sig statsmakternas synnerliga uppmärksamhet. Den faktiska monopolisering av den svenska mineraloljemarknaden, som en utländsk petroleumtrust, Standard Oil Company, vetat tillskansa sig, och de osympatiska affärsmetoder nämnda trust använder sig av, innebära obestridligen sådana risker ifråga om de svenska konsumenternas berättigade intressen, att ett statsingripande däremot måste anses vara av behovet påkallat. Huruvida ett dylikt ingripande från statsmakternas sida bör ske i form av införande utav statsmonopol å mineraloljor eller möjligen på annat sätt, finner sig utskottet icke kunna för närvarande bedöma. Det vill dock synas utskottet, som om motionärens beräkningar rörande den ekonomiska innebörden av ett statsmonopol skulle vara allt för sangviniska, varjämte han torde hava underskattat de svårigheter, som i vårt land skulle göra sig gällande vid realiserandet av ett statsmonopol å mineraloljor.

Såsom av kommerskollegii yttrande framgår, hava de sakkunniga, som av statsrådet och chefen för finansdepartementet den 22 december 1911 tillkallades, för att bland annat verkställa utredning angående förekomsten inom landet av trustar och karteller, ehuru de under rådande kris sett sig nödsakade att tillsvidare uppskjuta berörda utredning, likväl beaktat de i motionen berörda förhållandena och ämna föreslå åtgärder på området. Av den ovan meddelade redogörelsen för en liknande frågas behandling vid 1913 års riksdag synes, att vederbörande utskott då motiverade sin hemställan om avslag å motionerna framförallt därmed, att nämnda sakkunniga väntades »snarast möjligt» framlägga förslag i frågan. De nu rådande krisförhållandena hava visserligen som ovan nämnts nödvändiggjort utredningens undanskjutande, men utskottet hyser den förvissningen, att de sakkunniga skola, så snart normala förhållanden inträtt och de återupptagit sitt arbete, ägna nu förevarande fråga särskild uppmärksamhet, och snarast görligt framlägga förslag till åtgärder gentemot nu rådande missförhållanden.

Då sålunda det åt de s. k. trustsakkunniga givna utredningsuppdraget kan sägas omfatta jämväl den av motionären begärda utredningen, finner utskottet en särskild riksdagsskrivelse i ämnet

opåkallad, och får utskottet därför, på grund av vad sålunda anförts, hemställa,

att herr Lindleys förevarande motion icke måtte till någon andra kammarens åtgärd föranleda.

Stockholm den 7 april 1916.

På utskottets vägnar:

W. BÄCKSTRÖM.

I förevarande ärendes slutbehandling hava inom utskottet deltagit: herrar Bäckström, Leksell, Andersson i Resebo, Lindmark*, Andersson i Gävle, Johanson i Huskvarna, Törnkvist, Lundgren, Kaijser och Vennerström.

* Icke närvarande vid utlåtandets justering.

Bilaga 1.

Till Konungen.

Under erinran att statsrådet och chefen för finansdepartementet den 22 december 1911 tillkallat sakkunniga för att, bland annat, verkställa utredning angående förekomsten inom landet av truster och karteller får kommerskollegium, som har sig bekant att de sakkunniga, ehuru de under rådande kris sett sig nödsakade att tillsvidare uppskjuta berörda utredning, likväl beaktat de i motionen berörda förhållandena och ämna föreslå åtgärder på området, anför, att kollegium vid nu nämnda förhållande finner sig sakna anledning förorda den i motionen ifrågasatta framställningen.

Stockholm den 4 mars 1916.

Underdånigst

K. A. Fryxell.

Per G. Friberg.

Emil Hübner.

Föredragande.

E. G. Hindbeck.

Bilaga 2.

Till andra kammarens fjärde tillfälliga utskott.

Med skrivelse den 17 februari 1916 har andra kammarens fjärde tillfälliga utskott till handelskammaren överlämnat en av herr Lindley inom andra kammaren väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om utredning angående möjligheterna av införande av statsmonopol å mineraloljor, och har utskottet därvid anhållit om handelskammarens yttrande rörande lämpligheten av den i motionen begärda utredningen samt det uttalande i övrigt, vartill motionen kunde giva anledning.

Enligt vad handelskammaren erfarit har sedermera en med herr Lindleys motion likalydande, inom första kammaren väckt motion av sistnämnda kammare avslagits, vadan det i motionerna framställda förslaget torde hava för innevarande riksdag förfallit.

Vid detta förhållande har handelskammaren icke ansett det nödigt att nu ingå på de principiella betänkligheter handelskammaren alltjämt hyser mot statsmonopolidén, utan har handelskammaren velat inskränka sig till att i vissa avseenden bemöta motionärens framställning.

Vad först beträffar den av motionären verkställda beräkningen av mono-polets avkastningsförmåga, synas de i densamma meddelade siffrorna böra väsentligt korrigeras.

Motionären utgår vid sin beräkning från ett normalpris gällande före kriget av

för Water white	16 öre per kg.
» Motorolja.....	13 » » »

Börspriset i Stockholm var emellertid före kriget (juli 1914) för Water white 15,5 öre per kg. Därjämte bör märkas, att för alla köpmän beviljas vid kontant likvid 2 % diskonto, varjämte till de flesta köpmän lämnas extra rabatter varierande i proportion till de levererade kvantiteterna. Efter beräkning av dessa avdrag blir det nettoförsäljningspris, från vilket man bör utgå,

för Water white	14,5 öre pr kg.
» Motorolja.....	12 » » »

Motionärens beräkning av inköpspriset synes icke heller vara fullt riktig.

Motionären anger ett pris av 5 cent per gallon såsom i Amerika gällande inköpspris. Detta pris torde emellertid avse kvaliteten Standard white. För den högre kvaliteten Water white var priset i Amerika i juli 1914, en i detta avseende fullt normal månad, 6,05 cent per gallon.

Enligt till handelskammaren lämnad kalkyl uppgick priset på Water white med beräkning av detta inköpspris till omkring kronor 10:10 per 100 kg. cif Stockholm. För motorolja uppgick priset enligt samma kalkyl till kronor 8:20 per 100 kg. cif Stockholm.

Om denna kalkyl tages till utgångspunkt, skulle bruttovinsten bliva kronor 4:40 per 100 kg. Water white (kronor 8:— enligt motionären) och kronor 3:80 per 100 kg. motorolja (kronor 6:35 enligt motionären). Vid en årlig förbrukning av 100,000 ton, därav 25 % motorolja, kommer man till följande resultat:

Water white 75,000 ton	kronor 3,300,000: —
Motorolja 25,000 »	» 950,000: —
	<hr/>
	Summa kronor 4,250,000: —

Motionärens beräkning av vinsten å brännolja och bensin synes även väl optimistisk. Under normala förhållanden torde man allra högst kunna räkna med en nettovinst av 10 kronor per ton för brännolja (kronor 20: — enligt motionären) och 50 kronor per ton för bensin (kronor 100: — enligt motionären). De av motionären beräknade beloppen böra alltså minskas med hälften.

Med antagande av motionärens beräkning av omkostnaderna till 2,500,000 kronor, en siffra som icke synes osannolik, blir alltså resultatet följande:

Water white	kronor 3,300,000: —
Motorolja	» 950,000: —
Brännolja	» 150,000: —
Bensin	» 600,000: —
	<hr/>
	Summa kronor 5,000,000: —
Avgår omkostnader »	2,500,000: —
	<hr/>
	Återstår vinst kronor 2,500,000: —

Detta resultat torde ock rätt väl överensstämma med de svenska mineraloljeimportörernas sammanlagda vinster, vilka under åren 1912—1914 uppgått till i genomsnitt cirka 2,400,000 kronor för år.

Om man härefter, i likhet med motionären, från vinsten avdrager räntor på i monopolet nedlagt kapital, uppskattade till 1,000,000 kronor, kommer man till en nettovinst av 1,500,000 kronor eller ett resultat, som med ej mindre än 4,100,000 kronor understiger det varmed motionären räknar.

Ett högre vinstresultat synes näppeligen kunna ernås utan förhöjda pris, d. v. s. skatt på oljekonsumtionen.

Till ytterligare förbättring av sin slutsumma räknar motionären med en inkomst av smörjoljor (15,000 ton) uppgående till ej mindre än 1,500,000 kronor.

Även denna uppgift torde behöva väsentligt modifieras. Den importerade kvantiteten lär knappast något år uppgått till 15,000 ton. Vad den beräknade nettoförtjänsten angår, torde densamma, under förutsättning av normala minutpriser, kunna sättas allra högst till kronor 1:50 per fat. En nettovinst av 15 kronor per fat, som motionären beräknar, måste alltså innebära en avsevärd fördyring av varan.

Det torde icke kunna beräknas, att inkomsten av ett mineraloljemonopol i framtiden skulle komma att ökas. Med större sannolikhet kan man vänta, att användningen av importerade mineraloljor här i landet efter hand skall kunna inskränkas, varigenom vinsten skulle ytterligare nedgå. Redan nu utgör konkurrensen med elektricitet och gas den mest effektiva regulator å oljeprisen. Ett ökat utnyttjande av våra vattenfall och torvmossar, i förening med ökad användning av ackumulatorer, förbättrade metoder för sulfitspriten framställning och användning, frambringande av olja ur den inhemska skiffern äro önskemål, som en gång realiserade, torde väsentligt frigöra vårt land från beroendet av den importerade mineraloljan.

Ett huvudsyfte med motionen synes vara att frigöra den svenska handeln från

beroendet av det amerikanska Standard Oil-bolaget, som ju onekligen innehar en viss monopolställning inom branschen. Det synes emellertid vara tvivelaktigt, huruvida införande av statsmonopol härutinnan skulle leda till önskat resultat. Det är visserligen sannt att mineraloljor kunna köpas från annat håll än Amerika, såsom från Ryssland, Österrike och Rumänien, samt att även i Amerika mäktiga konkurrenter finnas till Standard Oil. Säsom motionären anför avgåvo vid monopolfrågans behandling i Tyskland, amerikanska s. k. outsiders anbud på en garanterad årlig leverans av 400,000 ton olja. Att märka är emellertid, att det här rör sig om en kvalitet, Standard white, allmänt använd i Tyskland, men avsevärt underlägsen den i Sverige så gott som uteslutande brukade, Water white. För erhållande av sistnämnda kvalitet i större myckenhet torde man praktiskt taget vara hänvisad till Standard Oil-bolaget.

Då man icke torde kunna vänta, att den svenska allmänheten utan stora svårigheter och betydande missnöje skulle övergå till att använda en lysolja av sämre kvalitet än den varvid den blivit van, är det fara värt att ett eventuellt statsmonopol skulle komma i ett lika starkt beroende av Standard Oil-bolaget som de enskilda importörerna.

Motionären synes anse att lysoljeprisen här i landet under de senare åren oskäligt uppdrivits. Det torde emertid böra märkas, att den inträdda fördyringen av varan varit försakad av den utomordentliga stegringen av fraktprisen. De amerikanska oljenoteringarna hava hållit sig tämligen konstanta, och de i vårt land gällande prisen hava i stort sett beräknats efter det amerikanska inköpspriset + gällande frakt. Enligt av handelskammaren verkställd undersökning torde, isynnerhet under innevarande lysår, de svenska lysoljeprisen få betraktas som synnerligen moderata i förhållande till de frakter, som under detta år i allmänhet noterats.

Slutligen har handelskammaren icke velat undanhålla en erinran mot den framställning motionären lämnat av Standard Oil-bolagets beryktade kontrakt med de svenska minuthandlarna. Enligt motionären skulle den, som vägrar att underskriva kontrakt, vara utestängd från möjligheten att erhålla lysolja. Detta är emellertid fullkomligt felaktigt. Envar kan erhålla lysolja till gällande pris vare sig han har kontrakt eller ej. Den som har kontrakt erhåller emellertid extra förmåner i form av rabatt m. m. Ehuru det övervägande flertalet av landets minuthandlare funnit med sin fördel förenligt att underskriva kontrakt, finnes alltså ett icke obetydligt antal handlande, som erhålla sitt oljebehov utan att hava ingått på berörda avtal.

Med åberopande av vad sålunda anförts får handelskammaren henställa,

att utskottet må avstyrka herr Lindleys ifrågavarande motion.

Stockholm den 14 mars 1916.

För STOCKHOLMS HANDELSKAMMARE:

Olof A. Söderberg.

H. Rosman.

Bilaga 3.

Till andra kammarens fjärde tillfälliga utskott, Stockholm.

Handelskammaren i Göteborg har i till kungl. kommerskollegium avgivet yttrande den 24 januari 1912 rörande införande av statsmonopol å tobak uttalat den åsikten, att införande av statsmonopol icke kan vara önskvärt för landets näringsliv.

Vad handelskammaren härvid uttalat, har handelskammaren vid prövning av det föreliggande ärendet icke funnit anledning att frångå och detta så mycket mindre, som de beräkningar, varpå motionären i frågan grundat sin uppfattning, i väsentliga delar, enligt upplysningar från sakkunnigt håll, icke i allo synas tillförlitliga, varför också de på dessa beräkningar byggda slutledningar icke heller torde kunna tillerkännas vitsord. Handelskammaren vill därför för sin del avstyrka motionen.

Göteborg den 13 mars 1916.

För handelskammaren i Göteborg

Gustaf Boman.

Axel G. Linder.

Bilaga 4.

Till riksdagens andra kammarers tillfälliga utskott nr 4.

Enär riksdagens andra kammarers tillfälliga utskott nr 4 berett handelskammaren tillfälle yttra sig över motionen nr 215 av herr Lindley, om skrivelse till Kungl. Maj:t angående införande av statsmonopol å mineraloljor, får handelskammaren härmed vördsamt anföra följande:

Handelskammaren förstår och uppskattar visserligen till fullo de skäl, som för motionären varit vägledande, när han påyrkat införande av statsmonopol på mineraloljor, nämligen dels att sätta en gräns för de erkänt osympatiska metoderna med försök till införande av tvångskontrakt, som den amerikanska oljetrusten velat

tillämpa bland de svenska avnämarna, dels ock att försöka till favör för vår utländska handelsbalans begränsa den vinst oljetrusten skördat såsom till stor del behärsande icke blott produktionen och importen utan jämväl handeln med mineraloljor inom landet. Likväl måste handelskammaren såsom representant och talesman för näringslivet först och främst av principiella skäl ställa sig bestämt avvissande mot ifrågavarande motions syfte och mål. Handelskammaren anser nämligen att det för affärlivet, för det enskilda kapitalet, initiativet och arbetet, skulle innebära en olycka med vittgående konsekvenser, om den ena artikeln, den ena handelsvaran efter den andra undandrages den fria konkurrensen, allteftersom nya monopol tillkomma. Redan är tobakshandeln monopoliserad, nu föreslås monopol på handeln med mineraloljor, och bleve väl detta monopol realiserat, skulle det säkerligen icke dröja länge, förrän krav på nya monopol gjorde sig gällande. Det vore enligt handelskammarens mening alla skäl att avvakta verkningarna av redan befintligt monopol, innan förslag till nya framställas, i synnerhet som mycket skarpa anmärkningar riktats mot det nuvarande tobaksmonopolet. Statsmonopol ha för övrigt aldrig visat sig kunna verka förbilligande för konsumenterna, tvärtom ställa sig monolets varor i regeln dyrare, än då den fria konkurrensen reglerar priserna.

Beträffande den av motionären uppgjorda beräkningen av det föreslagna monolets avkastningsförmåga anser handelskammaren, att kalkylen i flera hänseenden är alldeles för sangvinisk. Synbarligen är den beräknad med hänsyn till att kunna frakta oljan i tankångare. Här är emellertid att taga i betraktande dels de osedvanligt låga frakter, som rådde strax före världskrigets utbrott, dels ock den efter kriget helt säkert oerhörda svårigheten att kunna anskaffa tankångare, en svårighet, som blir så mycket större, om Standard Oil, vilket ingalunda ligger inom omöjlighetens gränser, för att på allt sätt lägga hinder i vägen för ett eventuellt svenskt statsmonopol, själv förhvir tillgängliga tankångare och hellre låter dem ligga oefraktade än lämna dem i monolets händer. Även oavsett dessa svårigheter, torde likväl frakterna de närmaste åren efter världskriget bliva minst 5 å 6 gånger högre än den i kalkylen beräknade.

Hur åter kalkylen ställer sig under förutsättning, att frakten icke sker i tankångare utan i fat, kan handelskammaren visa på grund av ett konkret fall. En härvarande importör, alldeles oberoende av Standard Oil, lyckades nämligen strax före kriget införa ett större parti mineralolja (fotogen) i fat. Partiet inköptes av ett amerikanskt oljebolag, oberoende av Standard Oil, vilket även visar, att Standard Oil visst icke behärskar *hela* marknaden, och hitfördes med seglare. Frakten torde därför ha varit mycket låg och relativt knappast högre än den i motionskalkylen beräknade.

Anskaffningskostnad	12,20 öre pr kg.
Frakt	3,50 » » »
Assurans 2 1/2 %	0,40 » » »
Läckage 2 %	0,30 » » »
Ränta	0,50 » » »
Landtagning och hamnavgifter m. m.....	0,10 » » »
Med fria fat	17,00 » » »
Fat	3,00 » » »
Utåu fria fat.....	14,00 » » »

Alltså kostade varan importören 14 öre här, vartill sedan kommer den förtjänst, importören måste pålägga varan vid försäljningen.

Utan en avsevärd förhöjning av försäljningspriset måste sålunda det beräknade överskottet för staten genom ett monopol högst betydligt reduceras, ja, handelskammaren betvivlar att över huvud någon förtjänst alls skulle uppstå. Motionären har i sin kalkyl icke beräknat något avdrag för läckage eller avdunstning, som dock alltid uppstå i tankångare, och måste beräknas till cirka 2 %. Vidare är, som nämnt, fraktkostnaden alldeles för lågt kalkylerad och slutligen äro de beräknade omkostnaderna, 2 1/2 miljon kr., enligt handelskammarens mening för lågt tilltagna. Därtill kommer att man vid ett eventuellt statsmonopol säkerligen måste räkna med nödvändigheten att staten bygger egna tankångare för transporten, vilket bleve en mycket betydande utgift.

Ovan nämndes om de osympatiska metoder oljetrusten använder genom att vilja påtvinga avnämarna kontrakt. Härutinnan är handelskammaren fullt enig med motionären, men vill dock tillägga, att ingen är absolut tvungen att underteckna ett dylikt kontrakt, och att i normala fall även den, som vägrat underskriva ett sådant, kunnat köpa sitt behov av olja från trusten. Därjämte vill handelskammaren nämna att, såvitt handelskammaren har sig bekant, man såväl i Sundsvall som Stockholm kunnat till fullt konkurrerande pris anskaffa fotogen av lika god kvalité från andra oljebolag än av trusten ägda eller »kontrollerade».

Handelskammaren vill därför ännu en gång uttala som sin bestämda åsikt, att man måste ställa sig ytterst betänksam mot införande av statsmonopol å mineraloljor. I stället vill handelskammaren på det varmaste förorda att statsmakterna på bästa sätt uppmuntra försöken att tillvarataga och utnyttja sulfitspriten för att på denna väg försöka göra oss i viss mån oberoende av oljetrusten och dess metoder. Sulfitspritindustriens utveckling torde numera av alla fackmän anses vara av så stor betydelse för vårt land, att statsmakterna däråt borde ägna den största uppmärksamhet och framförallt icke genom onödiga restriktionsåtgärder hämma densamma redan i sin linda.

Sundsvall den 7 mars 1916.

Västernorrlands och Jämtlands läns handelskammare.

E. A. Enhörning.

Eric Andersson.